

Portešová, Šárka

Emocionální problémy nadaných dětí

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. P, Řada psychologická. 1998, vol. 46, iss. P2, pp. [73]-81

ISBN 80-210-2020-2

ISSN 1211-3522

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/114231>

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ŠÁRKA PORTEŠOVÁ

EMOCIONÁLNÍ PROBLÉMY NADANÝCH DĚTÍ

Klíčová slova: nadání, emocionální problémy, vazba

V předkládaném příspěvku se chceme dotknout problematiky, která se zejména v anglosaském prostředí sleduje velmi intenzivně, u nás však bohužel stále patří k oblastem opomíjeným a okrajovým. Pokusili jsme zaměřit na výzkum emocionálních problémů specifické skupiny dětí, které označujeme jako „nadané“.

V odborné zahraniční literatuře, zabývající se danou problematikou, se setkáváme se dvěma divergentními pohledy na tuto otázku. Jedna skupina autorů se domnívá, že nadané děti a adolescenti potřebují zvláštní, zejména poradenskou péči, protože trpí řadou emocionálních problémů, a ty je nutno včas řešit (Altman, 1983, Hayes, Sloat 1989, Delisle, 1986, Kaplan, 1983, Kaiser a Berndt, 1985, Silverman, 1991, cit. Webb 1993 str. 526). Druhá část odborníků naopak tvrdí, že nadaní jsou natolik soběstační a „silní“, že jsou schopni velmi dobře zvládat své eventuální problémy sami (Dirkes, 1983, Janos, Robinson, 1985, Shore, Cornes, Robinson, Ward, 1991 cit. Webb 1993 str. 526).

Jak jsme již naznačili, tato problematika patří u nás spíše k marginálním. Proto jsme se rozhodli zahájit náš projekt v této oblasti uskutečněním opakovaného výzkumu, původně realizovaného ve Velké Británii prof. Freemanovou (Freeman, 1985).

První část anglického výzkumného projektu nazvaného „Gulbenkian Research Project“ se prováděla v letech 1974–1979. Jednalo se o prospektivní, longitudinální výzkum, který pracoval s rozsáhlým výzkumným vzorkem. Cílem tohoto projektu bylo zjistit, proč jsou některé děti hodnoceny svými rodiči jako nadané a zejména, jaké v tomto hodnocení hrají roli jejich případné emocionální problémy. Hlavní závěr tohoto výzkumu, který později podrobněji přiblížíme, spočívá v tvrzení, že „... neexistují spolehlivé údaje o tom, že by vysoké nadání samo o sobě bylo spojeno s emocionálními problémy. Děti s vysokým IQ jsou stejně emocionálně stabilní jako děti ostatní“ (Freeman, 1985, str. 29).

CÍLE

Naše výzkumné cíle se shodovaly s cíli výše uvedenými. Snažili jsme se zjistit, proč jsou některé děti označovány svými rodiči, případně učiteli za nadané a jakou roli hrají v tomto posuzování případné emocionální problémy těchto dětí.

Byli jsme si vědomi, že výzkum realizujeme ve zcela odlišných výchovně — vzdělávacích i sociokulturních podmínkách. Uvědomovali jsme si, že pracujeme se vzorkem populace učitelů i rodičů, vyrůstajících a žijících většinu svého života v podmínkách, kdy se hlavní důraz kladl především na průměrnost a kdy se na talent pohlíželo spíše negativně. O to větší jsme měli snahu uskutečnit náš opakovaný výzkum v co největší shodě s výzkumem anglickým a naše aspirace směřovaly k postihnutí eventuálních rozdílů ve výzkumných závěrech. Z tohoto důvodu jsme se snažili volit stejný postup sběru dat s využitím odpovídajících dostupných výzkumných metod. Nutno však podotknout, že náš výzkum nebyl výzkumem longitudinálním, trval přibližně šest měsíců. Rovněž výzkumný soubor byl omezen a celý výzkum měl charakter pilotní.

METODA

Soubor

Náš soubor se skládal z 60 žáků druhých tříd brněnských základních škol. Výběr jsme prováděli z 500 dětí tak, že jsme nejprve písemně seznámili rodiče s cíli a záměry našeho šetření a současně jsme je požádali, aby se vyjádřili k otázce, zda se domnívají, že je jejich dítě nadané v některé specifikované oblasti (vyšší intelektová úroveň, matematické nadání).

Experimentální skupiny

1. Děti, označené rodiči jako nadané (T), jsme vybrali k dalšímu výzkumu.
2. Všem dětem jsme zadali test Ravenových barevných progresivních matic a snažili jsme se vybrat děti s IQ vyšším než 130. Vybranou skupinu jsme označili jako (C1).
3. Třetí skupinu tvořily děti vybrané náhodně (C2).

Ve snaze plně shody s průběhem výzkumu prof. Freemanové jsme měli v úmyslu hledat vždy ve stejné třídě danou triádu dětí T — C1 — C2. Ne vždy však bylo v našich silách tomuto požadavku vyhovět.

Testovací metody

Všech 500 dětí bylo otestováno Ravenovým testem progresivních matic (Raven, 1991).

Všem vybraným dětem byl dále administrován:

— osobnostní dotazník B — JEPI (Eysenck—Eysenck, 1988),

— Torranceho figurální test tvořivého myšlení — subtest kruhy (Torrance, 1984),

- slovníkový test
- kresba stromu.

Zároveň jsme požádali rodiče vybraného vzorku dětí o další spolupráci při vyplnění předem sestaveného dotazníku. Rovněž třídní učitelé nám vyšli vstříc a odpověděli nám na několik otázek, vztahujících se vždy k rodinným, osobnostním, sociálním, emocionálním a výkonovým charakteristikám jednotlivých dětí.

Analýza dat

Výpočty byly zpracovány pomocí souborů statistických programů SPSS-PC+. Všechny výsledky, které zde uvádíme jsou významné na $p > 0.01$.

Experimentální skupiny — výsledky

Skupina C1

Skupina byla tvořena 10 chlapci a 10 děvčaty. Všechny děti dosáhly vyššího IQ než 130. U této skupiny dětí jsme neshledali žádnou významnou osobnostní odchylku.

Rodiče často hovořili o těchto dětech jako o zvědavých, s dobrou pamětí, se zájmem o čtení, bez výrazných problémů. Ve výpovědích se neprojevila statisticky významná frekvence výskytu poruch spánku, zvýšená úzkostnost, náchylnost k nemocem ani jiná nápadnost. Také počet ani věk kamarádů těchto dětí se nijak neodlišoval od frekvence výskytu této charakteristiky u náhodného vzorku s tím rozdílem, že tyto děti uváděly více přátel v různých zájmových kroužcích, než v okolí domova, případně ve škole. Učitelé tyto děti jako nadané neviděli, ani u nich neshledali zájem o určitý předmět a poukazovali zejména na jejich častou nesoustředěnost, vyrušování a přílišné „filosofování“. Přehledně jsou statisticky významné výpovědi vyznačeny v Tab.1.

Skupina T

Tato skupina byla tvořena 10 chlapci a 10 děvčaty. Ukázalo se, že rodiče významně častěji označovali jako nadané chlapce a to zejména v matematice (69% : 31%). Matky těchto dětí nebyly spokojeny s úrovní svého dosaženého vzdělání. Rodiče hodnotili své děti jako spíše úzkostné, plačtivé se sklony k častým onemocněním.

Učitelé nepopisovali tyto děti jako nadané, ale poukazovali na jejich výrazný zájem o určitý předmět. Určení tohoto předmětu bylo shodné s oblastí, ve které bylo dítě dle výpovědi rodičů nadané. Rodiče a učitelé se však ve svých výpovědích o dětech poněkud lišili. Učitelé nehodnotili děti jako anxiozní a plačtivé, ale naopak je hodnotili jako společenské a v kolektivu oblíbené. Přehledně jsou statisticky významné výpovědi vyznačeny v Tab.2.

Hlavní závěry prof. Freemanové

Skupina C1 (Control 1)

U dětí s vysokým IQ se neprojevil žádný výrazný vztah mezi samotným IQ a problémy chování, případně osobnostní zvláštnosti.

Nadané děti uváděly stejný počet kamarádů jako děti ostatní, avšak méně ve škole, či v okolí svého domova a naopak více v zájmových kroužcích. Přehledně jsou statisticky významné výpovědi vyznačeny v Tab.1.

Skupina T (Target)

Tyto děti byly rodiči popisovány jako „obtížné“, jako „nervózní typy“ (T=22%, C1=3%, C2=7%) s poruchami spánku, špatnou koordinací a často trpící astmatem. Učitelé se s tímto popisem shodovali.

Matky uvedené skupiny dětí byly nespokojené s dosaženou úrovní svého vzdělání (T=14%, C1=4%, C2=0%) a to i v situacích, kdy se jim podařilo získat velmi prestižní zaměstnání (T=53%, C1=33%, C2=30%). Rodiče těchto dětí byli navíc často nespokojeni se školou, kterou dítě navštěvovalo (T=23%, C1=16%, C2=8%). Častěji byli jako nadaní označeni chlapci. Přehledně jsou statisticky významné výpovědi vyznačeny v Tab.2.

Shrnutí prof. Freemanové

Děti označené svými rodiči jako „nadané“ měly mnohem více problémů chování, než děti neoznačené. Ukázalo se, že pojem nadaní spojují rodiče spíše se sociálním chováním než se samotnou schopností (1993, str. 667).

Freemanová tedy tvrdí, že emocionální problémy jsou zejména způsobeny situacemi, které by „narušily“ každé dítě, bez ohledu na jeho nadání. Patří sem například špatné rodinné vztahy mezi rodiči, rozvod, časté stěhování.... Tyto události často vedou k poruchám spánku, pomočování, astmatu.... Freemanová navíc připouští, že u minority nadaných studentů mohou hrát při vzniku emocionálních problémů roli i osobnostní faktory, zejména hypersensitivita a perfekcionismus.

Kromě těchto faktorů může však vznik emocionálních problémů u nadaných podnitit i nevhodný výchovně — vzdělávací systém a to na třech úrovních:

1. nevhodné osnovy
2. nevhodný styl vyučování
3. negativní vzdělávací klima

DISKUSE

Je nutné předeslat, že výzkum prof. Freemanové byl odbornou veřejností přijat poněkud kontroverzně. Jako hlavní nedostatek byl uváděn samotný výběr vzorku, který se uskutečnil v poradenském centru pro nadané s výrazně preselektovanou klientelou. Obecné závěry, ke kterým prof. Freemanová došla, velká

část odborné veřejnosti nepřijala, protože nebyly brány jako reprezentativní pro celou populaci nadaných jedinců (Perleth, C. 1993, str. 304).

RODIČE NADANÝCH DĚTÍ	
Český výzkum	Anglický výzkum
Žádný vztah mezi IQ dětí a jejich problémy chování	Žádný vztah mezi IQ dětí a jejich problémy chování
Děti bez problémů chování	
Děti s kamarády především v zájmových kroužcích (vzhledem k mimoškolním aktivitám)	Děti s kamarády především v zájmových kroužcích (vzhledem k mimoškolním aktivitám)
Děti s dobrou pamětí	Děti bez poruch spánku
Děti zvědavé	
UČITELÉ NADANÝCH DĚTÍ	
Český výzkum	Anglický výzkum
Děti nenadané	Děti bez problémů chování
Děti bez zájmu o vyučovací předmět	Žádný vztah mezi IQ dětí a jejich problémy chování
Děti vyrušující	Děti s kamarády především v zájmových kroužcích (vzhledem k mimoškolním aktivitám)
Děti nesoustředěné	
Děti příliš „filosofující“	

Tab. 1: Hodnocení skupiny C1 rodiči a učiteli v českém a anglickém výzkumu
(Vyznačená pole upozorňují na shodné výpovědi v českém a anglickém výzkumu)

RODIČE OZNAČENÝCH DĚTÍ	
Český výzkum	Anglický výzkum
	Děti „obtížné“
Častěji označeny jako nadané děti chlapci (2:1)	Častěji označeny jako nadané děti chlapci (2:1)
Děti plačtivé a úzkostné	„Nervózní typy“ dětí
Děti se sklony k častým onemocněním	Děti s poruchami spánku
	Děti trpící astmatem
Děti s výrazným zájmem o určitý předmět	Děti s poruchami koordinace
Matky nespokojené s dosaženou úrovní svého vzdělání	Matky nespokojené s dosaženou úrovní svého vzdělání
	Častější stížnosti rodičů na školu, zejména na nudu svých dětí ve škole
UČITELÉ OZNAČENÝCH DĚTÍ	
Český výzkum	Anglický výzkum
Děti s výrazným zájmem o určitý předmět	Děti „obtížné“
Děti bezproblémové	„Nervózní typy“ dětí
Děti společenské, v kolektivu velmi oblíbené	

Tab. 2: Hodnocení skupiny T rodiči a učiteli v českém a anglickém výzkumu
(Vyznačená pole upozorňují na shodné výpovědi v českém a anglickém výzkumu)

Náš výzkum, který byl naopak proveden na náhodně vybraných základních školách, tedy na běžné populaci, však dospěl k mnohým shodným výsledkům s výzkumem anglickým. Mezi hlavními závěry je nutno podtrhnout skutečnost, že se u žádné skupiny neprojevyly výrazné osobnostní odchylky. Skupina dětí, označených svými rodiči jako „nadané“ byla shodně v obou výzkumech hodnocena rodiči jako spíše úzkostná, se sklony k plačtivosti, nemocem atd. Naopak děti, rodiči nijak neoznačené, avšak intelektově nadané, neprojevovaly dle názoru rodičů sklony k anxióznímu chování, náchylnost k nemocem a poruchám spánku. Tento shodný závěr potvrzuje hypotézu, že ne samo nadání, nýbrž vnější okolnosti (zde tlak ze strany rodičů, nenaplněné ambice rodičů) mohou způsobit větší náchylnost ke vzniku, případně samotný vznik emocionálních problémů. Poruchy spánku u nadaných jedinců zkoumal rovněž Browder (1993) (cit. Perleth, str. 294), který shodně neshledal rozdíl v délce spánku u dětí nadaných a nenadaných.

Četnost označení chlapců a děvčat jako nadaných (2:1) nás tolik nepřekvapil. O existenci tohoto stereotypu při identifikaci nadání rodiči se kromě Freemanové (1983) zmiňují i další autoři např. Johnson a Lewman (1990).

Ukázalo se rovněž, že vyšší úroveň tvořivosti nemusí nutně souviset s vyšší intelektovou úrovní.

Rovněž naše skupina intelektově nadaných dětí se nijak zvlášť nelišila svými výpověďmi od výzkumného vzorku prof. Freemanové. Děti v obou výzkumných vzorcích vykázaly stejný počet kamarádů jako děti z náhodných skupin, avšak nadané děti shodně uváděly více kamarádů v zájmových aktivitách. Tento fakt přičítáme jejich časté angažovanosti v mimoškolních zájmových kroužcích.

Dle našeho názoru je však nutné vážně se zabývat závěrem, ke kterému jsme došli pouze v našem výzkumu. Překvapila nás jistá neshoda v hodnocení skutečně intelektově nadaných dětí jejich rodiči na straně jedné a učiteli na straně druhé. Otázka, jak učitelé rozumí pojmu „nadání“ a jak dobře dovedou nadané děti identifikovat, se odbornou veřejností vnímá poněkud nejednoznačně. Mnohé výzkumné studie však dospěly k závěru, že učitelé často nedovedou postihnout nadání přesně a že identifikace učiteli se téměř neshoduje s výsledkem naměřeným standardizovaným testem (Baldwin, 1962, Gear, 1976, Jacobs, 1971 cit. Hany, 1993 str. 224).

Nás však překvapila skutečnost, že učitelé nejen nedovedli nadání odhalit, ale viděli intelektově nadané děti spíše negativně, jako přehnaně „filosofující“, a nesoustředěné. Ani jedno z těchto dětí nevykazovalo dle učitelů zájemem o jakýkoliv školní předmět. Výše uvedený sklon k negativnímu hodnocení nadaných dětí navíc podtrhuje i fakt, že učitelé, kteří vyplňovali dotazníky o jednotlivých dětech využili možnosti popsat chování dítěte podrobněji pouze ve třech případech. Vždy se jednalo o vysoce talentované chlapce, avšak výpověď učitelů byla shodně záporná. Jako např.: „Často nedává pozor, je nepořádný, všichni pozornost chce strhnout jen na sebe, vyrušuje, je nespolehlivý, příliš „rozumuje“... Rodiče viděli své skutečně nadané děti naopak pozitivně jako „zvědavé, bezproblémové, přizpůsobivé.“ Konflikty dítěte s učitelem již však pociťovali a reagovali na ně vesměs tak, že „učení dítě našťestí baví“ a „z častých poznámek v deníčku si zatím tolik nedělá“. Je však otázka, jak dlouho tomu tak bude. Dle Freemanové (1983) mohou tyto konflikty mezi intelektovým výkonem a jeho sociální akceptací ve škole vyústit v celou řadu obranných mechanismů od konformity na jedné straně až po hostilitu na straně druhé. Je rovněž možné, že tyto děti časem rezignují a stane se z nich skupina tzv. „underachievers“, tedy jedinců, u kterých je zřejmá disproporce mezi schopnostmi a skutečným podávaným výkonem (Rimm 1987. Butler — Por 1987). Hrozí zde rovněž reálné nebezpečí vzniku emočních zábran, které by mohly ohrozit zejména sebepojetí nadaných dětí na celý život.

V anglosaském prostředí se považuje za zcela samozřejmé, že nadané děti mají, kromě jiného, zejména specifické vzdělávací nároky. Možná více, než ostatní potřebují ve vyučování zpětnou vazbu, možnost otevřené komunikace s učiteli a zejména intelektově stimulující, flexibilní osnovy. Jsou schopni dalšího růstu v pozitivní, podněcující vzdělávací atmosféře (Freeman, 1983). Je otázkou, nakolik pamatuje náš výchovně-vzdělávací systém a jeho osnovy na talentované děti a jejich potřeby.

Náš výzkum neodhalil u nadaných jedinců výrazné emocionální problémy. Uvědomujeme si však, že výzkumný vzorek tvořily děti druhých tříd základních škol. Je možné, že právě v tomto věku eventuální problémy teprve vznikají.

Máme tedy v úmyslu vybrané děti i nadále, cíleně volenými metodami, sledovat.

ZÁVĚR

Předkládané závěry opakovaného výzkumu, pilotního charakteru naznačují, že intelektové nadání není samo o sobě spojeno s existencí emocionálních problémů. Vnější okolnosti jako např. tlak ze strany rodiny, školy, vrstevníků však mohou u těchto dětí vznik eventálních obtíží iniciovat.

Ukazuje se rovněž, že rodiče mají tendenci spojovat samotný pojem nadání spíše se sociálním chováním, méně potom se samotnou schopností.

Uvědomujeme, že samotný pojem „problém“ je velmi obsáhlý a bylo by proto vhodnější hovořit spíše o „potřebách“ nadaných. Feldhusen (1987) např. hovoří o specifických „kognitivních a afektivních potřebách nadaných“. V našem dalším výzkumu se proto chceme věnovat sledování existence a naplňování rodinných, vzdělávacích a poradenských potřeb u těchto jedinců.

LITERATURA

- Butler – Por. N.: *Underachievers in School*. Chichester: Wiley. 1987.
- Eysenk, H. J. — Eysenk, S. B. G.: *Testová příručka*. Překlad J. Senka. Bratislava. Psychodiagnostické a didaktické testy, 1988.
- Freeman, J.: *Some Emotional Aspects of Being Gifted*. Journal for the Education of Gifted. Vol. 17.No. 2, pp.180–197, 1994.
- Freeman, J.: *Gifted Children Growing up*. London: Cassell. 1985.
- Freeman, J.: *Emotional Problems of the Gifted Children*. Journal of Psychol.and Psychiat. Vol. 24, No. 3, pp. 481–485, 1983.
- Freeman, J.: *Parents and Families in Nurturing Giftedness and Talent*. In: Heller, K. A., Mönks, F. J., Passow, A. H. (Eds.) (1993). *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent*. Oxford: Pergamon Press.
- Johnson, L. J., Lewman, B. S.: *Parental Perceptions of the Talents of Young Gifted Boys and Girls*. Journal for the Education of the Gifted. 13, pp. 176–188.
- Hany, E. A.: *Methodological Problems and Issues Concerning Identification*. In: Heller, K. A., Mönks, F. J., Passow, A. H. (Eds.) (1993). *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent*. Oxford: Pergamon Press.
- Raven, J. C., Court, J. H. — Raven, J.: *Farebné progresívne matice (CMP)*. Psychodiagnostika, Bratislava 1991.
- Rimm, S.: *Why do Bright Children Underachieve?* GCT. 3, pp. 31–37, 1987.
- Perleth, Ch., Lehwald, G., Browder, C. S.: *Indicators of High Ability in Young Children*. In: Heller, K. A., Mönks, F. J., Passow, A. H. (Eds.) (1993). *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent*. Oxford: Pergamon Press.
- Torranceho figurálny test tvorivého myslenia. Překlad M.Jurčová, Psychodiagnostické a didaktické testy, Bratislava 1984.

W e b b , J.: *Nurturing Social-Emotional Development of Gifted Children*. In: H e l l e r , K. A., M ö n k s , F. J., P a s s o w , A. H. (Eds.) (1993). *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent*. Oxford: Pergamon Press.

SUMMARY

The emotional aspects of giftedness was investigated in repetitive research, originally conducted by prof. Freeman, in Gulbekian study in Great Britain. A three way comparison was made of children labelled as gifted, non labelled children and matched children, but randomly chosen for ability. Results indicated that emotional problems were not due to gifted ability per se, but to other disturbing factors such as expectation of parents, inappropriate educational system.

